

РЕЦЕНЗІЇ

Голиш Г. М. Бакалець О. Скарби Барської землі Поділля XIV–XVIII ст. : історико-нумізматичне дослідження / О. Бакалець. – Вінниця : Вид. Рогальська І. О., 2017. – 128 с. : [іл.].

Попри поважне місце, яке в системі спеціальних галузей історичної науки по праву належить нумізматиці, маємо з прикрістю констатувати очевидний факт мізерної кількості відповідних досліджень у сучасній вітчизняній історіографії. Особливо бракує наукових розробок з проблематики грошового обігу доби українського середньовіччя та ранньомодерної доби. З огляду на зазначене, вихід історико-нумізматичного дослідження «Скарби Барської землі Поділля XIV–XVIII ст.» варто розглядати як доволі помітну подію історіографічного сьогодення України. Його автор О. А. Бакалець, котрий лише півтора десятиріччя тому вступив у когорту науковців, уже встиг зарекомендувати себе як авторитетний дослідник-нумізмат. Він захистив дисертацію з історико-нумізматичної проблематики та опублікував низку досить глибоких розвідок (наукових статей, монографій), присвячених переважно аналізу специфіки грошового обігу та скарбових матеріалів Поділля періоду Гетьманщини [напр.: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 та ін].

Нове дослідження знаного вченого-нумізмата присвячено вивченню монетних скарбів рідної для автора Барської землі, яку називають ключем до Східного Поділля. Незважаючи на очевидну актуальність та гносеологічну перспективність вказаної теми, вона довгий час залишалася практично не дослідженою. Об'єктом наукового осягнення у рецензованій праці визначено не лише власне скарбові раритети, а й ті монетні комплекти, що відклалися в місцевих музейних та приватних колекціях. Монографія охоплює досить великий відтинок історичного часу: від 1362 р. до 1793. Такий хронологічний вибір вбачається логічним з точки зору відносної автономності перебігу подій грошового обігу в цей період, бо нижня межа пов'язана з визволенням Поділля від Золотої Орди та створенням Подільського князівства, а верхня – з ліквідацією Барського старства. Специфіка дослідження визначила й структуру джерельної бази. Природно, що найбільш чільне місце в ній зайняли монетні комплекти скарбового, музейного та колекційного походження. Продуктивно використано й архівні та оприлюднені документи, окремі стародруки. Автор звернувся також і до автентичних надбань польської історіографії з предмету свого дослідження (стало в пригоді володіння ним польською мовою). Поряд з цим варто підкреслити, що серед 118 позицій бібліографічного списку використаних літератури і джерел 33 праць (29 %) належать перу самого автора, що додатково засвідчує беззаперечну самостійність й оригінальність дослідницької праці.

Вченим чітко визначено предмет, мету, завдання праці, що а priori забезпечило цілеспрямованість його дослідницьких зусиль. Вдалою є й архітектоніка монографії, структурними частинами якої є два розлогі розділи та об'ємні додатки. У першому розділі своєї праці вчений на основі системного й комплексного підходів глибоко проаналізував особливості грошового обігу та лічби монет на теренах Барщини в окреслений хронологічний період. Беззаперечно слушною є думка автора про те, що саме васальна залежність Поділля від Золотої Орди й визначила домінування на тих теренах золотоординських срібних дирхемів та мідних пул у XIV–XV ст. Утім підкреслюється й чимала обігова роль празьких грошів, польських, литовських та львівських напівгрошів, угорських денаріїв та золотих дукатів, а для обслуговування великих торгівельних операцій – києворуських гривень різних типів. Цілком логічно акцентовано увагу на такому нумізматичному феномені (з точки зору територіального континууму дослідження), яким стали «подільські напівгроші», що датовані 80-ми роками XIV ст. На загал саме О. А. Бакальцю вдалося створити реєстр цих унікальних монет: на сьогодні їх зафіксовано 91 одиницю [8, 15]. Автор досить фахово схарактеризував місцеві грошові емісії подільських удільних князів Костянтина і Федора Коріатовичів, встановив ареал

розповсюдження та проаналізував метрологію, іконографію й легенди цих монетних суб'єктів.

Досить детально у першому розділі розглядається й увесь досить великий асортимент монет, які обслуговували товарно-грошовий обіг Східного Поділля в XVI–XVII ст.: золоті дукати, срібні орти, шостаки, чвораки, трояки, двояки, півторагрошовики, білонні тимфи, мідні соліди й боратинки тощо. Переконливо доведено, що з огляду на фінансову відкритість польсько-литовської держави участь в обігу на теренах Поділля брали монети мало чи не всієї Європи. Зустрічалися тут, і в немалих кількостях, турецькі й татарські монети, зокрема аспри й алтуни. У другій половині XVIII ст. у цей край проникають також монети Російської імперії. Ілюструючи сентенцію класика української нумізматики М. Ф. Котляра про «золотий вік талярної монети в Україні» доби Гетьманщини, автор наводить джерельно обґрунтовані факти функціонування талярів у монетному господарстві Барської землі.

Для обґрунтування теоретичних положень своєї праці, автор досить часто вдається до застосування методу історичної ретроспективи. Звертає на себе увагу й дуже шанобливе ставлення дослідника до своїх наукових попередників. Це досягнуто за рахунок доволі фахового історіографічного супроводу тексту дослідження.

Другий розділ рецензованої праці репрезентований безпосереднім аналізом виявлених на Барщині скарбових матеріалів. Автором проведена справді титанічна робота з групування, класифікації, укладання топографії скарбів, здійснена фахова атрибуція монет, які в них відклалися. Ґрунтовна характеристика скарбів значно посилена застосуванням кількісних та відносних статистичних підрахунків: питома вага тих чи інших скарбових монет подана у відсотках. Заслужує схвалення й чіткий алгоритм опису конкретних скарбів монет, який включає в себе дати залягання й виявлення скарбу, його змістовий і кількісний склад, місцезнаходження, ступені збереженості монет, репрезентативність їх типів і видів тощо. За наявності відповідних відомостей скарби персоналікуються (вказується, хто і за яких обставин виявив той чи інший скарб). Автор подає вичерпний опис скарбових монет: зображень та легенд, знаків мінцмайстрів на аверсах і реверсах, інформацію щодо проби монети, долі лігатури в монетному сплаві тощо. Інформативну цінність мають і подані в книзі відомості про емітентів – правителів, монетних сеньйорів, орендарів монетарень. Обидва розділи завершуються досить ґрунтовними й водночас чіткими висновками, які підсумовують поданий емпіричний матеріал.

До науково цінної, інформативно насиченої частини видання слід віднести й запропоновані автором додатки. З огляду на специфічність монографії, певну трудність дефініцій наукової нумізматики автор цілком доречно вмістив словник нумізматичних термінів, який вражає як своєю всеохопністю, так і глибиною довідкової інформації. Особливу практично-прикладну цінність має додаток Б [8, 98–115], що репрезентує джерелознавчий блок з фаховим реєстром практично всіх скарбів, виявлених на теренах Барського староства. У одній із таблиць містяться й відомості про скарби іноземних монет. Функціонально вбачається також подана в додатках на спеціальній мапі загальна топографія знахідок монетних скарбів на теренах Барщини.

До позитивних якостей рецензованої праці слід віднести й добротний ілюстративний ряд (що досить важливо для нумізматичних видань, де велику роль відіграє візуальний ефект) та високий рівень видавничого дизайну. Ілюстрації (переважно в кольорі), котрі як і текст подані на крейдованому папері, відзначаються відмінною якістю і добре корелюються зі змістом монографії.

На наш погляд книга О. А. Бакальця є багатофункціональною, позаяк не лише заповнює лакуну в науково-історичному пізнанні, але й має характер краєзнавчої праці, а також за умов певної адаптації може використовуватися і в навчальних цілях. Поряд зі своєю самодостатністю, зважаючи на вміщений у ній джерельний матеріал, вона може служити й підґрунтям для подальших досліджень в означеній тематичній ніші.

На загал, даючи позитивну оцінку рецензованій праці, варто висловити й окремі зауваження та рекомендації. Зокрема, прагнучи якнайповніше змалювати історичну ауру нумізматичних процесів, автор подекуди допустив певні відхилення від розкриття предмету дослідження в бік подачі краєзнавчого матеріалу загального характеру [напр.: 8, 11–14]. На нашу думку, видання значно б виграло завдяки доповненню його науково-довідковим апаратом, зокрема, іменним і географічним покажчиками, переліком аббревіатур та умовних скорочень. Задля інтернаціоналізації видання не зайвою була б і розлога анотація англійською мовою.

Однак вказане жодним чином не впливає на однозначний висновок про те, що О. А. Бакалець подарував сьогоденній історичній науці оригінальне, багато в чому новаторське дослідження, яке може розглядатися як суттєвий внесок у розробку актуальної проблематики спеціальних галузей історичної науки та регіоналістики. Запропоноване видання може бути корисним вченим-історикам, викладачам, студентам, учням, музейним працівникам, нумізматам-практикам, а також усім, хто цікавиться питаннями генези й розвитку грошового обігу в Україні.

1. Бакалець О. Барський скарб польсько-литовських монет XVII ст. / О. Бакалець // Історико-географічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. – Київ, 2004. – Число 7. – С. 325–330.
2. Бакалець О. Талер у грошовому обігу України кінця XVI – першої чверті XVIII ст. / О. Бакалець // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і практики : зб. наук. пр. : у 2 ч. – Київ, 2005. – Число 12, ч. 1. – С. 142–171.
3. Бакалець О. А. Монетні скарби як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1764 рр.) : автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.06 / О. Бакалець. – Київ, 2007. – 20 с.
4. Бакалець О. Аналіз складу монетних скарбів Гетьманщини / Бакалець О. // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і практики : зб. наук. пр. – Київ, 2007. – Число 14. – С. 310–339.
5. Бакалець О. Фінансова політика, грошовий обіг Гетьманщини та Поділля в XVII–XVIII ст. – 2-ге вид., доп. / О. Бакалець. – Бар : [без вид.], 2009. – 193 с.
6. Бакалець О. Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1781 рр.) / О. Бакалець. – Київ : Стило, 2012. – 336 с.
7. Бакалець О. Срібні акче Кримського ханства у складі монетних скарбів Поділля XV – першої половини XVII ст. / О. Бакалець // Наукові праці Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2015. – Вип. 43. – С. 306–312.
8. Бакалець О. Скарби Барської землі Поділля XIV–XVIII ст. : історико-нумізматичне дослідження / О. Бакалець. – Вінниця : Вид. Рогальська І. О., 2017. – 128 с. : [іл.].

Морозов А. Г. Осягнення цінностей історичної науки. Рецензія на книгу: Гоцуляк В. В. Історія, її методологія і історіографія як наукові та навчальні дисципліни. Навчальний посібник / В. В. Гоцуляк. – Черкаси : Видавець Третяков О. М., 2016. – 732 с.

Рецензована книга нещодавно з'явилася і привернула увагу не лише студентської молоді вузів м. Черкас, які навчаються за спеціальністю «Історія», але й на широке коло учителів, викладачів. До цього спонукала, як назва «Історія, її методологія і історіографія як наукові та навчальні дисципліни», так і ґрунтовний її зміст. Можна погодитися із словами В. В. Гоцуляка, які містяться на перших сторінках навчального посібника де зазначено, що: «Український народ має право сам обирати своє майбутнє й вимагає щоб адекватною його сподіванням та мріям була історична наука» (с. 3). І дійсно нові завдання освіти у XXI ст., у тому числі й історичної та викладання історії, інноваційні технології